

1792-1793 Tarihli Kasımpaşa Nüfus Defterinde Kayıtlı Esnaf Grupları*

Ezgi Semiz** • İlhami Yurdakul***

ÖZET

III. Selim döneminde Osmanlı devleti, kefalet sistemine yoğunlaşmıştır. Güvenliğin sağlanması, vergilerin düzenli olarak toplanması gibi konularda aksaklık yaşanmaması için bu sisteme başvurulmuştur. III. Selim yazmış olduğu hatt-ı hümayunda Eyüp, Üsküdar ve Galata gibi bölgelerin denetlenmesini emretmiştir. Özellikle ticari hacmi büyük alanlardan başlanmıştır. Müfettişler han, hamam, bekar odaları, medrese gibi alanları denetlemiştir. Amaç, herkesin bir işi ve kefilinin olması ve devlete karşı görevlerini yerine getirmesi olmuştur. Osmanlı devleti, vergilerin toplanması ve düzenli bir işleyiş oluşturmak için nüfus defterlerini kullanmıştır. Bu defterler denetleme açısından kolaylık sağlamıştır. Esnaf kefalet defterlerinde, kefiller ve sakin oldukları yerler belirtilir. Hem dükkan sahipleri hemde seyyar satıcılar kefilleri ile yer alır. Bu defterlerde serseri olarak adlandırılan kişiler ayrıca yazılmıştır. Diğer yandan göçmenler de genellikle memleketleri ile zikredilmişlerdir. Bugün araştırmalarda nüfus defterleri birincil kaynak olarak kullanılır. İstanbul genelinde iktisadi hayatın tespiti açısından büyük öneme haizdir.

* Bu makale, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlanmakta olan *Kasımpaşa Esnaf Nüfus Defteri ve Sosyal Hayat (1792-1793)* isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ezgisemiz16@gmail.com,

*** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

Bu çalışmada, 1792-1793 tarihli İstanbul'un Galata kazasının Kasımpaşa semtini kapsayan nüfus defteri merkeze alınmıştır. Defterin transkripsiyonundan yola çıkarak Kasımpaşa semtinde bulunan esnaf gruplarının incelenmesi hedeflenmiştir. Defterde, bu esnaf grupları ve yanlarında bulunan çırakları, şakirdleri, kalfaları da kayıt altına alınmıştır. Çeşitli zanaatkarlar ve ticaret ile uğraşan esnaf; memleketleri, lakapları, unvanları ile defterde yer almaktadır. Bu esnafın ikamet ettiği han, hamam ve bekar odaları listelenmiştir. Ayrıca defterde belirtilen, Kasımpaşa semtinde yer alan fırın ve cami benzeri yapılarda dönemin mimarisi hakkında bilgi vermektedir. Esnaf bu bölgelerde ticaret ile uğraşmaktadır. Defterde birbirine kefil olan esnaflar, kethüdalar, kalfalar ve şerikler liste halinde verilmiştir. Bildiride, bu esnaf gruplarının da içinde bulunduğu kefalet sisteminden yola çıkarak yapmış oldukları mesleklere değinilecektir. Dönemin Kasımpaşa semtindeki iktisadi ve sosyal hayata bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Nüfus Defterleri, Kefalet Sistemi, Esnaf, Kasımpaşa

ABSTRACT

During the reign of Sultan Selim III, the Ottoman Empire increasingly focused on the surety system. This system was implemented to ensure the smooth functioning of security measures and the regular collection of taxes. Sultan Selim III issued a royal decree ordering the supervision of regions such as Eyüp, Üsküdar, and Galata. Special emphasis was placed on areas with substantial commercial activity. Inspectors were tasked with monitoring various establishments, including inns, baths, rooms for unmarried men, and madrassas. The primary objective was to ensure that every individual had both a job and a guarantor, and that they fulfilled their obligations to the state. To facilitate the collection of taxes and ensure a well-functioning system, the Ottoman Empire utilized population registers, which proved invaluable for oversight. These registers contained information on the guarantors and their places of residence. Both shop owners and street vendors were listed alongside their guarantors. Individuals labeled as "vagabonds" were also recorded, and immigrants were often noted with their places of origin. Today, population registers are utilized as primary sources in historical research and are of significant importance for analyzing the economic life in Istanbul.

This study focuses on the population register of the Kasımpaşa district within the Galata region of Istanbul, dated 1792-1793. The primary objective is to examine the artisan groups within the Kasımpaşa district, based on the transcription of this register. The register includes not only the artisans but also their apprentices, journeymen, and foremen. Various artisans and traders are listed, along with their places of origin, nicknames, and titles. The inns, baths, and rooms for unmarried men where these artisans resided are also documented. Furthermore,

the register provides valuable information about the architecture of structures in the Kasımpaşa area, such as bakeries and mosques, which offers insights into the period's architectural style. The artisans engaged in trade within these establishments. Additionally, the register lists the artisans who acted as guarantors for each other, including headmen, journeymen, and assistants. This paper will explore the professions practiced by these artisan groups within the framework of the surety system. The aim is to provide a comprehensive perspective on the economic and social life in the Kasımpaşa district during this period.

Keywords: Ottoman Population Registers, Surety System, Artisan, Kasımpaşa

GİRİŞ

İstanbul'da Haliç'in kenarında bulunan Kasımpaşa, Haliç Tersanesi'ne de ev sahipliği yapması nedeniyle ülkenin en gözde semtlerinden biriydi. İstanbul ve semtlerine dair Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan nüfus defterleri de hem dönemin hem de Kasımpaşa'nın sosyal ve iktisadi yapısı hakkında bilgi sunan ana kaynaklardan biridir. İstanbul üzerine özel olarak da Kasımpaşa'nın sosyal ve iktisadi hayatına dair çok sayıda çalışma yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hâlâ çok sayıda konu ve arşiv belgesi araştırmacıları ve araştırmayı beklemektedir. İstanbul külliyyatına küçük bir katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan NFS.d kodlu 7 numaralı defter (1792-1793) esas alındı. Bu defterin sunduğu veriler ışığında da Kasımpaşa semtinde bulunan dönemin esnaf grupları ile semtin sosyal ve iktisadi yapısı incelendi.

1. Kasımpaşa Semti: Kasımpaşa'da Esnaf Denetimi ve Sayımı

İstanbul'da fetih sonrası bayındırlık faaliyetleri gerçekleşmeye başladı. Gelibolu'da bulunan tersane 1516 yılında İstanbul'a taşındı. Böylece Osmanlı Devleti'nin o döneme kadarki en büyük tersanesi Haliç'te kuruldu. Haliç, hem askeri üs hem de ticari liman olarak kullanıldı. Bunun sonucu olarak da Eminönü, Galata ve Kasımpaşa limanları öne çıktı.¹ Tersanenin çevresi uzun duvarlarla çevrildi, birkaç kapı açıldı ve Kasımpaşa semtine de bir kapı inşa edildi.² Bu gelişme semtinin ticari bir merkez haline gelmesinde büyük rol oynadı.

1 İ. Bostan (2015). *İmparatorluğun Liman Kenti: İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı*, Coşkun Yılmaz (Ed.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: İktisat, Ulaşım ve Haberleşme*, İstanbul, c. 6, s. 200.

2 E. Egin (1996). *Kasımpaşa'nın Tarihi Gelişimi İskân Özellikleri ve Mimari Eserleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul. s. 4-5

Kasımpaşa’da yürütülen bayındırlık ve ticari faaliyetlerine devrin üst düzey devlet adamları da büyük katkılar yaptı. Bunlardan biri de Güzelce Kasım Paşa’dır. Güzelce Kasım Paşa, burada bir külliye inşa ettirerek halkın ve çalışanların dini, iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladı. Güzelce Kasım Paşa’nın bu önemli imar faaliyetinden dolayı semt onun adıyla anıldı. Haliç Tersanesi’ne o dönemde Kasımpaşa tersanesi de denildi.³ Kaptan-ı Derya Piyale Paşa da bu faaliyetlerin devamını getirerek Küçük Piyale Paşa Camii ve müstemilatıyla bir külliye yaptırdı.⁴ Kaptan-ı Derya Ceza-yirli Gazi Hasan Paşa da sayısı artan kalyoncuların kalması ve askerlerin denetim altında tutulması amacıyla Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası’nı 1782 yılında inşa ettirdi. Gazi Hasan Paşa, kışlanın avlusuna cami, mektep ve hapishane inşa ettirdi. Bu kışla, Osmanlı Devleti’nin ilk bahriye kışlası olması bakımından da dikkat çekicidir.⁵ Küçük Hüseyin Paşa bir çeşme ve Çorlulu Ali Paşa da sadrazam olduğu dönemde cami, çeşme ve hamamdan oluşan bir külliye inşa ettirdi.⁶ Bu paşalar ile diğer idareci ve hayır sahiplerinin Kasımpaşa’daki imar ve bayındırlık faaliyetleriyle semtin sosyal ve iktisadi hayatın büyük canlılık kazandırdılar.

Evliya Çelebi de meşhur seyahatnamesinde İstanbul’un güzide semti Kasımpaşa’ya ayrı bir bahis açarak yer vermiştir. Kasımpaşa’nın fetih öncesi Ayalonka adı ile anıldığını ve burada fetih sonrası bir mezarlık yaptırıldığını aktararak birçok sahabenin ve din büyüğünün de kabrinin bulunduğunu belirtir. İmar faaliyetleri ile semtin büyüyüp geliştiğini kaydeder. Evliya Çelebi, sayısını belirtmediği Müslüman mahalleleri ile on adet Rum ve bir adet Ermeni mahallesi olduğunu, Yahudilerin ise mahallesinin bulunmadığı ve burada dükkanlarda çalıştığını yazar. Çelebi, ayrıca Kasımpaşa’daki cami, tekke, hamam ve mesireleri tek tek anlatır, halkı da askerler, esnaflar, ve tüccarlar olarak üç gruba ayırır. Evliya Çelebi bu üç gruba dini bir zümre olan dervişleri de ekler. Kasımpaşa’da beyaz kurabiye, beyaz simid, yağlı çörek, papa şeftalisi, şirin kayısı, kaymaklı yoğurt ve koyun etini bölgenin meşhur yiyecek ve içecekleri olarak aktarır. Evliya Çelebi,

3 F. Sümer (2001). “Kasım Paşa, Güzelce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* c. 240, s. 547.

4 İ. Bostan (2007). “Piyale Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, s. 297.

5 A. F. Örenç (2018). Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan (Ed.) *Osmanlı İstanbulu V: V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, s. 451-486.

6 N. Göyünç (1999). “Hüseyin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 19, s. 8; H. Gündoğdu, (2022). XVIII. Yüzyıl Başlarında Bir Osmanlı Sadrazamı: Çorlulu Ali Paşa’ya Atfedilen İki Külliye, *Journal of Palmette* c. 2, s.23

Kasımpaşa’da 3.060 dükkan bulunduğu ve 300 dükkanı olan debbağ esnafının en büyük esnaf grubu olduğunu vurgular.⁷

Kasımpaşa’da Baruthane Deresi ile Tatavla Deresi birleşerek Kasımpaşa Deresi’ni oluşturur ve Haliç’e dökülür. Burada sosyal ve iktisadi hayat, Haliç sahili ve bu dereler boyunca yapılan dükkanlar çevresinde gelişmiştir.⁸ Bu çalışmada verilerini esas aldığımız nüfus defterinde de pek çok dükkanın tarifi yapılırken dere üzerinde veya dere mahallesinde olduğu belirtilmiştir. Öyle ki Osmanlı döneminde ihtisap ile ilgili birçok nizamname hazırlanmış olup imalat ve ticaret faaliyetleri gösteren mekanlar, çarşı, pazar, han ve dükkanlar denetlenmiştir. Esnafların ürettiği ürünler, fiyatları ve kalitesi ile ürünün fiyat ve kalitesindeki değişimler düzenli olarak takip edilirdi. II. Bayezid devrinde (1481-1512) düzenlenen *Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul’a* göre kadının nezaretinde muhsetip denetim yaparak usule aykırı davrananları cezalandıracaktı. İstanbul’a gelen yiyecek, içecek ve kılık kıyafetler, girişte kadı ve muhtesibin gözetiminde kayıt altına alınacaktı. Muhtesip, dönemin cezalandırma yöntemi olan falakaya yatırma, dayak atma, başa tahta külah taktırma ve para cezası uygulayabilecekti. Bu ceza, suçun ehemmiyetine bağlı olup en üst ceza ise idam cezasıydı. Hayvanlara ağır yük yüklenmemesi, salgın hastalığı olanların şehre girmemesi, oruç tutmayıp namaz kılmayanların cezalandırılması da muhtesibin görevlerindendi.⁹

Bu çarşı pazarın iktisadi bakımdan denetiminin yanı sıra şeyhülislam da medreseler, tekke, cami, mescit gibi dini ve ilmi kurumları denetlerdi. 1789 yılında İstanbul’da han, dükkan, medrese ve bekar odaları denetlendi. Bu belirli zamanlarda yapılan teftişler dışında, yaşanan hadiseler sonucu da denetlenemeler yapılır ve büyük kavuklular görevlendirilirdi. Örneğin 17 Aralık 1791’de III. Selim’e karşı yapılan suikast sonucunda olağandışı bir durum olması hasebi ile büyük bir denetleme başladı. İstanbul’daki han, hamam, medrese ve bekar odaları incelendi. Bunun üzerine kefilisiz serseri diye tabir edilen kişiler İstanbul dışına çıkarıldı ve teftişler sonraki yıllarda da devam etti.¹⁰

7 Evliya Çelebi, (2003) *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. c. 1, kitap. 1, (Haz.) Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 376-386

8 M. A Kara Yüksel (2021) “İstanbul’da 19. Yüzyıl Kentsel Dönüşümleri: Kasımpaşa Örneği”. Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi, (9) s. 52 M. Sertoğlu (1977). Kasımpaşa. *Hayat Tarih Mecmuası*, (5), s. 48

9 İ. Yurdakul (2024) “Muhtesip” *Türk Maarif Ansiklopedisi*, c.5, s.72; M. Doğan (2016). Osmanlı Devletinde İçişlerinin Yönetimi: Sadaret Kethüdalığı (1730-1836). TİAV Vakfı Yayınları

10 İ. Yurdakul (2024) “Büyük Kavuklu” *Türk Maarif Ansiklopedisi*, c. 1, s. 469.

Yapılan bu teftişlerde uygulanan kefalet sistemi, Osmanlı Devleti'nin denetleme merkezinin temel taşlarından biridir. Osmanlı Devleti, asayiş sağlamaya ve suçları en aza indirmek amacıyla kişilerin birbirine kefil olmasını isterdi. Halkın alışverişini yaptığı dükkan, han ve pazar gibi mekanlarda çalışanlar devlete karşı hem kendilerinden hem de kefil oldukları kişilerden sorumlu tutulurdu. Kefili olmayan kişiler, yaklaşık altı ayda bir mutat yapılan genel teftişler sonunda memleketlerine gönderilirdi. Esnaf kayıtları, bölgesel olarak tüm esnaf grupları bir arada olacak şekilde tutuldu. Bekar odaları, dükkanlar, hanlar incelenip herkes bir kefile bağlanır, serseri olarak tabir edilen kefilsiz kişiler ise memleketlerine gönderilirdi.¹¹

Bu mutat denetimler veya hususi sayımlar neticesinde tutulan kayıtlar, İstanbul'un nüfus ve esnafı hakkında en detaylı veriler sunan kaynaklardandır. Bu defterler sayesinde şahısların İstanbul'a nereden geldikleri, nerede kaldıkları ve kimin yanında çalıştığı gibi bilgilere ulaşmak mümkündür. Kefalet sistemi, ticaretin işleyişi, esnafın denetimi ve şehrin güvenliği için fevkalade önemli bir uygulamaydı. Bu çalışma kapsamında üzerinde duracağımız defter de Kasımpaşa semtinin 1792 tarihli esnaf kefalet defteri ve kayıtları olacaktır.

2. 1792-1793 tarihli Kasımpaşa Nüfus Defteri ve Esnaf Grupları

İstanbul ve Bilad-ı Selase denen Üsküdar, Galata ve Eyüpsultan ile diğer semtlere dair çok sayıda nüfus ve esnaf kayıt defterleri mevcuttur. Bu defterlerden biri de Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde NFS.d kodu ile 7 numarada bulunan ve çalışma konumuz olan defterdir. Bu defter 17x43 cm ebatında, 18 varak ve 36 sayfadan oluşmaktadır.

Bu defter, Kasımpaşa semtinde bulunan dükkanlar ile esnafın sayım defteridir. Semtte bulunan han, hamam, bekar odalarında ikamet eden müslim ve gayrimüslim esnaf ve kalfaları listelenmiştir. Bu esnaf sayımı, Divan-ı Hümayun'da hâcegân denilen ve üst düzey katiplerinden olan Bezicibaşı Yakup Efendi nezaretinde gerçekleştirilmiştir.

Esnaf sayım defterini kaleme alan kâtip, hususi olarak da gayrimüslim isimlerini yazarken bu isimleri duyduğu şekilde yazmıştır. Nitekim dükkanlarda çalışan gayri müslim esnaf ismini nasıl telaffuz etmiş ve katip

11 T. Özcan (2001). "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1 (1), 133; H. N. Ertuğ (2000) *Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

de nasıl duymuşsa o şekilde kaydetmiştir. Bu nedenle isimlerin pek çoğu da kişilerin uzun isimleri yerine kısa söylenişleri olarak kayda geçmiştir. Bu kişiler, çoğunlukla adları ve meslekleri birlikte yazılmıştır. Şahısların memleketleri, lakapları ve fiziki özellikleri de belirtilmiştir.

Bu bağlamda defter incelendiğinde bazı lakap ve unvanlar ön plana çıkmaktadır. Örneğin Hac ibadetini yerine getiren kişiler hacı sayılır ve bu anlama gelen elhâc kelimesi defterde çok sık rastlanan bir unvandır. Sık kullanılan bir diğer sıfat ise ağabey anlamına da gelen beşe unvanıdır. Bu sıfatların yanı sıra bazı esnaflar fiziksel özelliklerine göre lakap almıştır. Bunlar da çolak, keleş, sarı, kara, köse, benli, topal, koca bıyık, sakallı, kanbur, burunsuz, kör, sarıgöz, koca baş ve uzun şeklinde misal olarak gösterilebilir. Etnik aidiyet bakımından da Kürd, Tatar, Laz, Arap ve Arnavud olarak da geçen esnaflar vardır.

Bunlara ilave olarak eskici oğlu, lüleci oğlu, fırıncı oğlu, imamzade ve sirkecezade şeklinde lakapları olan esnaflar kendi meslekleri farklı olsa bile babalarının ve ailesinin mesleğiyle anılırdı. Bazı esnaflar, Konyalı, Eyüplü, Tunuslu, Cezayirli, Giritli, Benderli, Kıbrıslı, Erzurumlu, Halepli, Kartallı, Ereğlili, Taşköprülü, Borlu, Sinoplu, Kütahyalı ve Bartınlı bu örneklerde olduğu gibi memleketleriyle kayıtlara geçti. Ayrıca önceden yapılan görev, kişilik özellikleri ve diğer pek çok neden üzerine verilen lakaplar da defterde mevcuttur. Bunları da derviş, seyyid, pehlivan, civelek, hafız, bayrakdar, alemdar, aşık, mirasyedi, şık, salbaş, reis, zengin, zehir, kaba ve deli olarak sıralayabiliriz. Ek olarak yetmiş birin İbrahim, yirmi beşin Hasan şeklinde örneklendirebileceğimiz lakaplarda defterde geçer.

Defterden elde edilen verilere göre Kasımpaşa'da bulunan birçok ensaf grubunun yanı sıra iskele bulunması hasebi ile deniz ticareti ile uğraşan kişilerde mevcuttur. Kasımpaşa'da birçok çeşme olduğundan defterde çok sayıda saka kaydı da vardır. Kayıkçılar ve hamallar ayrı bir grup olarak defterde yer almaktadır. Hamallar ise dükkanlardan iskeleye nakliyei sağlamaktadır. Bunun yanı sıra hamamlarda çalışan tellaklar ve iskelede çalışan birçok neferin de kaydı tutulmuştur. Bu esnaf birliklerinin kethüda, ustabaşı ve yiğitbaşları da sayımda kayıt edildi ve çoğu defa esnafa kefil olanlar arasında gösterilmiştir.

Kasımpaşa esnafının çalıştığı ve ikamet ettiği esnaf dükkanları da bulundukları mahalle ve yer bakımından başlıklar halinde belirtilmiştir. Bu yerler Piyale-i Kebir (Büyük Piyale), Piyale-i Sagir (Küçük Piyale), Kulaksız

Çarşısı, Zincirlikapı, Debbağhane Meydanı, Dörtkapı, Uzunyol, Cumapazarı, Cami-i Kebir, Sebil Kapsu, Dere üstü civarı, Lonca Sûku, Tersane Kapısı, Nerduban Tahtı, Beylik Fırını, Kışlak Meydanı, İskelebaşı, Yeniçeşme, Zindan ardı, Kulaksız Ahmed Ağa Camii Fırını, Beyoğlu Ağa Camii, Tatavla Simitçi Fırını, Kalyoncu Kışlası Pişgâhı, Meyyit İskelesi Fırını, Tophane Kapısı, Kireççi Kapısı, Kurşunlu Mahzeni, Meyyit Kapısı, Gedik Abdi Paşa Çeşmesi, Yel Değirmeni, Dere Hamamı, Başhane Değirmeni ve Fırını, Sipahi Değirmeni, Tahta Köprü, Papaz Köprüsü, Başhane Bahçesi, İplikçi Hamamı, Taşköprü, Tersane-i Amire Zindanı Pişgahı şeklinde sıralanabilir. Esnaflar, dükkanlarında kalfaları ve şakirdleri ile beraber çalışırlar. Bazı dükkanlarda gezdirici denen ve seyyar olarak gezerek esnafılık yapan kişiler mevcuttur. Bu kişiler dükkandaki ürünleri çarşı, pazar, han gibi ticari mekanlara götürerek satışını yapmaktadır.

16 Ağustos 1792 (27 Zilhicce 1206) tarihinde İstanbul'daki Müslüman esnafı beş gruba ayırmak mümkündür. Birinci grubu unlu mamüller üreten ekmekçi, simitçi, çörekçi ve gözlemeciler; ikinci grubu tatlıcılar olarak nitelendirilebileceğimiz helvacı, şekerçi, kadayıfçı, muhallebici, aşureci ve Şam halkacıları; üçüncü grubu turşucu, bozacı, şerbetçi; dördüncü grup ise kuru yemişçi ve leblebiciler; beşinci grubu ise kebabçılar olarak sayabiliriz. Bu gruplara ilaveten hoşafçı, sütçü, kurabiyeci, sucukçu, aşçı, kasap, bakkal, manav, çubukçu, kahveci, tütüncü (duhani), buhurcu ve atar esnaflarının dükkanları da kayıtlara geçti.¹²

Bu defter ise Kasımpaşa semtine mahsus bir sayımdır ve çok çeşitli esnaf gruplarını içerir. İlgili defterde görüldüğü üzere esnaf grupları başlıklar ve gruplar halinde sayılmış ve yazılmıştır. Bu esnaf grupları ve sayıları metnin sonunda tablo halinde verildi. Esnaf isimleri alfabetik olarak sıralandı ve sayılarını daha kolay görme imkanı sağlandı. Bunlar arasında nicelik bakımından kahveci, bakkal, kasap ve fırınlarda çalışan kişilerin çoğunlukta olduğu söylenebilir. Nitekim gıda sürekli ve mecburi bir ihtiyaç olduğundan bu meslek gruplarının fazla olması gayet tabiidir. Defterde değirmende ve fırında çalışanlar bir arada verilmiştir. Bu iki esnaf bir arada aynı dükkanda çalışmaktadır. Değirmenci ve ustaların yanı sıra hamur kesen, tezgahtar (destgahtar), tablakar, hamur yapan (hamirkar), gezdirici, yardımcı ve aşçı görevinde olan birçok kişinin kaydı tutulmuştur. Çoğu fırın bir değirmene sahipti ve bu değirmen fırının un ihtiyacını

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS.d.), nr. 2, 3, 5, 6.

karşıları. Öte yandan çörekçi esnafı, fırıncılardan farklı dükkanlarda olmaları sebebiyle ayrı bir grup olarak kaydedilmiştir.

Kahveciler, defterde en çok ismi geçmekte olan esnaf grubudur. Bu durum doğrudan arz ve talep dengesine bağlanabilir. Seyyar satıcı ve gezdiriciler de bu mekanlarda satış için dolaşmakta idi. Bir diğer grup ise berberlerdir. Berberler de defterde kimi zaman sadece berber dükkanı kimi zaman ise berber- cerrah şeklinde geçmektedir. Ayrıca sadece hekim olarak anılan bir grup da vardır. Osmanlı'da bazı berberler hacamat, kan alma, sülük tedavisi, sünnet ve diş tedavileri gibi işlerle uğraştığından berber-cerrah olarak anılmışlardır. Defterde geçmekte olan bakkalların ise büyük çoğunluğunun gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir.

Defterde ipekli kumaş dokuyan esnaf olan kemhacıların bekar odalarında kaldıkları görülür. Kemhacıların büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Mumcu esnafı, bal mumu (şem-i asel) mumhanesinde çalışanlar olarak kaydedilmiştir. Demirci anlamına gelen Farsça ahenger esnafını ile yine aynı anlama gelen Türkçe demirci esnafı farklı iki şekilde yazılmıştır. Ahengerlerin dükkanlarında yanlarında çalışan aşçılar da mevcuttu. Terzi, kürkçü, abacı, hallac, ipekci ve çamaşırcı (câmeşûy) esnafı da sayımda olan esnaflardandı. Defterde derici anlamına gelen debbağcı esnafı da kalabalık bir grup olarak dikkat çeker. Ayrıca Kasımpaşa'da birçok kasap dükkanı mevcuttu. Bu kasapların tamamı müslüman, ciğerci ve çobanların büyük bir kısmı ise gayrimüslim esnaftadı. Kasapların ciğerciler ve çobanlarla aynı dükkanda bulunduğu görülür ve bu grupların bir arada çalıştığını söylemek mümkündür.

İncelenen defterde marangoz, destereci, keserci, bıçakçı, kalaycı, çömlekçi, üzengici, camcı, bükücü, doğramacı, destici, eskici, çıkıcı, çilingir, nalbur, na'lbend, çöpcü, çıkırıkçı, iskemleci, başlık üreten kalafatçı, tarakçı, eyer üreten kaltakçı, gülleci, nalcacı, kömürcü, külfeci, keresteci, şairci (arpacı), lüleci, yemenici, tulumbacı, kafesci, kolonyağcı, pazarcı, eyer ve koşum takımları yapan sarrac, sarraf ve boyacı gibi esnafların da kaydı tutulmuştur. Bunlara ilaveten buhurcu, tütünün içildiği çubukları üreten çubukçu, tütüncü (duhani) esnafı ve enfiyeci esnafını da sayabiliriz. Peştemal üretimi yapan futacı, yorgancı, takyeci (takkeci), imameci, ipek işleyen kazzaz ve kuşakçı esnafı da zikredilir. Uncu, tuzcu, sirkeci, helvacı, attar, kaymakçı, gözlemeci, leblebici, kadayıfçı, kebabçı, kestaneci, şekerci,

muhallebici, paçacı, işkembeci, hoşabci, turşucu, bozacı esnafı da mevcuttur. Manav, sebze ve bostancı da farklı esnaf grupları olarak yer almaktadır.

Sonuç

İncelenen defterden elde edilen bilgiler doğrultusunda Kasımpaşa semtinde bulunan esnaf grupları tespit edildi. Esnaf dükkanları ve çalışanları sayı ve görevleri bakımından değerlendirildi. Bu defterde esnafın dükkanlar şeklinde kaydı tutulmuş olup ustaları başta olmak üzere kalfalar, şakirdler ve ortakları manasında şerikleri ile kayıt altına alınmıştır. Kasımpaşa'da kurulan tersane, semti bir ticaret merkezi konumuna getirdikten sonra han, hamam, cami ve külliye inşalarının da semtin gelişimine katkı sağladığı görülmektedir.

Kahve dükkanları ve kahveci esnafının sayılarından yola çıkarak semtte sosyal hareketliliğin olduğu söylenebilir. Defterin genelinde gayrimüslim ve müslümanların aynı dükkanda çalışıp bir arada kaldığı görülmüş olup ayrışma söz konusu değildir. Ayrıca kasap esnafı müslümanlardan oluşur fakat aynı dükkanda ciğercilerin ise gayrimüslim de oldukları tespiti yapılmıştır. Dikkat çeken bir diğer husus ise bazı dükkanlarda usta- çırak ikilisinin baba ve oğuldan oluşmasıdır. Defterde pek çok göçmen esnaf da mevcuttur ve dükkan, mahalle ve sakin oldukları yerde ise bir ayrım yoktur. Esnaf, belli görev ve sorumluluklara sahiptir ve nizamnamelerle dükkan ve esnaf sayısının belli sayıda olmasına özen gösterilmiştir. Her ne kadar farklı kurallara tabii olup birbirlerinin işlerine müdahil olmasalar da esnafın bir arada yaşadığı ve daima etkileşim içinde bulunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi,

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS.d.), nr. 2.

BOA, NFS.d., nr. 3.

BOA, NFS.d., nr. 5.

BOA, NFS.d., nr. 6.

BOA, NFS.d., nr. 7.

Kitap ve Makaleler

BOSTAN, İ. (2007). "Piyâle Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, s. 296-297.

- BOSTAN, İ. (2015). İmparatorluğun Liman Kenti: İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı, Coşkun Yılmaz (Ed.) *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: İktisat, Ulaşım ve Haberleşme*, İstanbul, c.6, s. 200-209.
- DOĞAN, M. (2016). Osmanlı Devletinde İçişlerinin Yönetimi: Sadaret Kethüdalığı (1730-1836). TİAV Vakfı Yayınları
- EGIN, E. (1996). Kasımpaşa'nın Tarihi Gelişimi İskân Özellikleri ve Mimari Eserleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ERTUĞ, H. N. (2000) *Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Evliya Çelebi, (2003) *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. c. 1, kitap. 1, (Haz.) Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GENÇ, M. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yayınları.
- GÜNDOĞDU, H. (2022). XVIII. Yüzyıl Başlarında Bir Osmanlı Sadrazamı: Çorlulu Ali Paşa'ya Atfedilen İki Külliye, *Journal of Palmette* c.2, s.21-42.
- GÖYÜNÇ, N. (1999). "Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.19, s. 6-8
- İNALCIK, H. (2001). "İstanbul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.23, s. 220-239.
- KARA Yüksel M. A. (2021) "İstanbul'da 19. Yüzyıl Kentsel Dönüşümleri: Kasımpaşa Örneği". *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, (9) s. 38-57.
- ÖRENÇ, A. F. (2018). Kasımpaşa Kalyoncu Kışlası, ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan (Ed.) *Osmanlı İstanbulu V: V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, s.451-486.
- ÖZCAN, T. (2001). "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1(1), 129-151.
- SERTOĞLU, M. (1977). Kasımpaşa. *Hayat Tarih Mecmuası*, (5), 48-53.
- SÜMER, F. (2001). "Kasım Paşa, Güzelce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* c. 240, s. 547.
- Şemseddin Sami (2018), *Kamûs-ı Türkî: (Latin Harfleriyle)*, (haz.) Raşit Gündoğdu, Ni-yazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul
- YURDAKUL, İ. (2024) "Muhtesip" *Türk Maarif Ansiklopedisi*, c.5, s.71-73
- YURDAKUL, İ. (2024) "Büyük Kavuklu" *Türk Maarif Ansiklopedisi*, c.1, s. 469-470.

Ekler

EK-1 Esnaf Adları ve Sayıları Tablosu

Esnaf Adları	Esnaf Sayısı (Kişi)	Esnaf Adları (Kişi)	Esnaf Sayısı
Abacı	14	Ahenger (Demirci)	16
Aşçı	32	Attar	32
Bakkal	87	Berber	3
Berber- Cerrah ustaları	4	Bıçakçı	10
Bostancı	1	Boyacı	5
Bozacı	5	Buhurcu	5
Bükücü	9	Camcı	2
Câmeşûy	6	Ciğerci	7
Çıkıcı	1	Çıkırıkçı	3
Çilingir	6	Çömlekçi	6
Çöpcü	12	Çörekçi	156
Çubukçu	4	Debbağ	130
Değirmen ve Fırında çalışan	187	Destereci	2
Destici	113	Doğramacı	10
Duhani	47	Enfiyeci	2
Eskici	4	Futacı	1
Gözlemeci	1	Gülleci	2
Hallac	14	Hekim	4
Helvacı	15	Hoşabacı	7
İmameci	2	İpekçi	1
İşkembeci	6	İskemleci	2
Kadayıfçı	4	Kafesci	1
Esnaf Adları	Esnaf Sayısı (Kişi)	Esnaf Adları	Esnaf Sayısı (Kişi)
Kahveci	288	Kalafatçı	3
Kalaycı	16	Kaltakçı	1
Kasap	51	Kaymakçı	7

Kazzaz	1	Kebabcı	4
Kemhacı	109	Keresteciler	38
Keserci	4	Kestaneci	1
Kolonyağcı	1	Kömürcü	7
Kulfeci	5	Kürkçü	14
Kuşakçı	2	Leblebici	8
Lüleci	1	Manav	79
Marangoz	1	Muhallebici	5
Mumcu	6	Na'lbend	1
Nalbur	1	Nalcacı	3
Paçacı	3	Pazarcı	2
Şairci	1	Sakalar	36
Sarrac	2	Sarraf	6
Sebzeci	6	Şekerci	4
Sirkeci	1	Takyeci	3
Tarakçı	13	Terzi	18
Timurcu (demirci)	30	Tulumbacı	5
Turşucu	4	Tuzcu	1
Uncu	2	Üzengici	1
Yemenici	125	Yorgancı	3

EK-2. Kasımpaşa (İBB Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar, Krt_004181)

EK-3 Türk Tüccarlar (İBB Atatürk kitaplığı, Kartpostallar, Krt_025269)